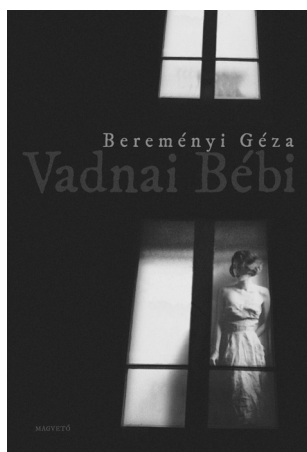

BALÁZS PÉTER

Valóság nagybátyánk visszatér

BEREMÉNYI GÉZA: VADNAI BÉBI

Magvető Kiadó
Budapest, 2013
304 oldal, 2990 Ft

”

Bereményi Gézától olyan magyar emberek is tudnak idézni, akik talán még a nevét sem hallották: Cseh Tamás lemezeire írott dalszövegeinek és néhány kultuszfilm forgatókönyvének mondatai mindannyiunk emlékezetébe befészkeltek magukat. Új könyvében, egy – interjúi szerint legalábbis – valós történetet feldolgozó regényben Bereményi számos elemet, szereplőt és motívumot felhasznál korábbi írásaiból. Itt van például a regény központi alakja, a különböző elbeszélésekből egységes és értelmes narratíva létrehozására hivatott ifjú titán, az íróságát gyakran letagadó, azt saját maga számára is problematizáló Dobrovics, aki az Irodalom című novella lapjairól lép elő (a történelmi események elbeszélésének nehézségeiről szóló eszmefuttatások persze a Svéd királyt is eszünkbe idézhetik). Dobrovics megpróbálja megírni az életből összeszedett témáit, csak azt nem tudja, miként fogjon hozzá: tudatos íróként folytonos reflexió tárgyává teszi az irodalmat. Vajon a különböző szemszögek ütköztetése, a jól eltalált és aprólékosan kidolgozott mondatok vagy éppen az írói szenvedély egy jó írás legfontosabb feltétele – teszi fel magának a megválaszolhatatlan kérdést.

A cselekmény két idősíkon zajlik, ám találunk néhány utalást egy négy évtizeddel későbbi – azaz gyakorlatilag mai – harmadikra is, amikor már minden leülepedett. Az „özönvíz után”, az 1970-es évek elején él a tehetséges kezdő író Dobrovics Péter, akit baráti köre, a „törzs”, csak Mohóként ismer, s aki – miután a törzs egy furcsa tagja, a bibliai próféta hajlamú Doxa¹, teljesen váratlanul kitérül a családi viszonyairól – valami különös elhívást érezve nyomozni kezd a második világháború idején zajló események után.

¹ E nevet megpróbálhatjuk ugyan bölcseletileg interpretálni (a szó görögül látszatot, illúziót jelent), ám az a tény, hogy a budapesti alternatív és művész körökben közsímet figura, Gémes Dixi szolgált az író mintájául, talán feleslegessé teszi az etimológizáló értelmezéssel való kísérletezést.

Fontos, hogy az elhívás kezdetben nem irodalmi természetű, hiszen csak viszonylag későn jut eszébe, hogy meg kellene írnia Doxát (s a regény legvégén kiderül, hogy azóta sem írta meg).

Doxa anyja híres szépség, a gazdag (zsidó) polgárcsaládból származó, még korosan is igen izgalmas Vadnai Éva, alias Bébi. A szabados erkölcsű lány néhány röpke kaland után végzetes és (ön)pusztító szerelembe esik egy erdélyi – erősen katolikus és antiszemita – orvossal, akivel egyébként úgy találkozik először, hogy korábbi vőlegénye (és későbbi férje) őt kéri fel a teherbe esett lány kikaparására. A feladatot végül dr. Szemző egy segédorvosra bízta. A háborús években zajló gyűlölet-szerelemből végül egy fiúgyermek (Jancsi-Doxa) születik, a polgári családja és Bébi között öröklődő orvos pedig az öngyilkosságba menekül. Bébi a háborús éveket egy olyan „rózsaszín” (azaz mérsékelt baloldali) képzőművész-kommunában éli túl, melynek központi figurája Lurkó, Dobrovics nagybátyja. A béke beköszöntével férjhez megy korábbi vőlegényéhez, a neki mindent elnéző Tipsihez, fiát pedig előbb eltaszítja magától, majd újra magához veszi, ám gondosan titkolja előle apja kilétét. Viselkedése nem teljesen logikus: bár a Doxára kényszerített amnéziát a végsőkig megpróbálja fenntartani, Dobrovicsnak – akiről pedig tudja, hogy a fia barátja, s hogy szándékában áll felfedni Doxa előtt nyomozásának eredményeit – mégis szívesen elmeséli a történeteket. Jobban járunk persze, ha ezt az inkohereciát nem a regény cselekményének pszichológiai hitelességét megintgató szervi hibának tekintjük, hanem Bébi benső meghasonlottságának bizonyítékként értelmezzük.

A barátja apjának azonosítását célzó nyomozás nagy váltást tételez Dobrovics gondolkodásában, hiszen ahogy a törzs tagjainak mindegyike, sokáig ő maga is tökéletesen érdektelennek mutatkozik hazája, városa és felmenői múltját illetően. Az új világ teremtésében érdekelt ifjak személyes, családi és nemzeti történelmüket a vállukról minél sebesebben levetendő teherként látják. A „törzshöz” tartozók az *ember ön maga alkotója* elvét vallják, s a közösség előtt olyan emberekként inszcenírozzák magukat, akik akár az életük árán is el akarnak ütni felmenőiktől, s akik szerint az maga a halál, ha valaki az apjára hasonlít. Egymás polgári nevét – amelyből ilyen vagy olyan következtetéseket lehetne levonni – nem egyszerűen nem használják, de általában nem is ismerik: nyegle beceneveken szólítják egymást. Maga Dobrovics sokáig semmit nem tud hazájának államrendjéről vagy alkotmányos berendezkedéséről, inkább „kora érzékszervileg felfogható valósága” érdekli. Úgy tűnhet, hogy a törzs tagjai nem más elveket érvényesítenek életük vonatkozásában mint a „tabula rasa, az ember önmagáról való kérlelhetetlenül szabad, egzisztenciális döntésének radikális baloldali utópiája” alapprinzipiumait, melyek György Péter szerint olyannyira megfelelték a kollektív amnéziára építő Kádár-rendszer elvárásainak (ld. erről *Apám helyett* című könyvét). A regény pedig, olvasatom szerint legalábbis, arról szól, hogyan érik utol az embert felmenőinek morális döntései és közösségének (nemzetének) múltja: ha az önteremtés univerzális utópiájának nevében erőszakkal kiszakítjuk magunkat történelmünkéből és kisvilágunk partikularitásából, életünk üressé válik: a megtagadott tradíciók pedig patológikus formában térnek vissza (ahogy az a könyv befejezéséből kiderül). Dobrovics egy idő után azon kapja magát, hogy rettenetesen vonzódik a születése körüli korszakhoz, a II. világháború utáni nulladik évhez, csak a korban írott vagy a korrallal foglalkozó könyveket olvas, szinte ebben él. Újsütetű érdeklődése arra a kettős felismerésre vezethető vissza, hogy minden, ami történt, megtörténhet még egyszer, s hogy e földön való jelenlétének okai ebben a korban gyökeredznek. Írónk tehát mindenekelőtt önzonosságát keresi, s csak mellékesen irodalmi témát. Amikor pedig kiha-

jítják a lakásából, büszkén magára veszi a „rosszhiszemű, jogcím nélküli ottmaradó” címet: a kor viszonyairól sokat eláruló jogi formula bölcseleti igényű létmeghatározássá lényegül át. Tipsivel közös az érdeklődésük némely nagyszabású világtörténelmi kérdés iránt, az emberiség sorsa iránti univerzális aggodásuk azonban aligha értelmezhető másként, mint egyéni, lokális és nemzeti problémáik megoldhatatlansága előli menekülésként. Az emberiség történetében csak eltévedni lehet: ismert világunk szereplőit univerzális kontextusban megérteni a lehetetlenséggel egyenértékű.

Az emlékezés feltétlenül szükséges ugyanakkor roppant problematikus voltának kiemelését jól szolgálja a narráció azon technikája, melynek értelmében szerzőnk (általában a szereplők szenvedélyes megnyilvánulásai útján) előbb fragmentált formában idézi fel a történet egyes epizódjait, aztán – már Dobrovics normalizáló szűrőjén keresztül – elmondja „rendszen”, azaz a szereplőket és a körülményeket többé-kevésbé pontosan meghatározva, hogy mi is történt. Természetesen ezután is fennmarad némi bizonytalanság, hiszen forrásai (Tipsi, Bébi, Lurkó, s végül saját apja) nem egyféleképpen emlékeznek a történésekre, sőt, különböző megfontolásokból szándékosan torzítanak is. Dobrovics, Bébi és Tipsi sohasem hármásban beszélgetnek: a tapintatos „detektív” nem szembesíti egymással a házasségeket. Fel is merül benne, különösen dr. Szemző halálának leírásakor, hogy hazudnak neki, s az orvos talán ma is Bostonban praktizál. Bébi elbeszélése szerelmének történetéről szikár, tényszerű, mindenféle morális megfontolástól tökéletesen mentes. Harminc évvel később sem képes megérteni, hogy miképpen lehetett rajta úrrá ez a csodálatos, a világot teljességgel átlényegítő érzés: választ a kérdésre Dobrovicstól vár. Az ifjú író sok minden összekapcsolja az életét műalkotásként megélő Bébivel, akibe a nagy korkülönbség ellenére egy kicsit „bele is zúg”. Mindkettőjüket jellemzi a túl egyszerűnek tűnő ok-okozati viszonyok dühödöt elvetése, a monokauzális „azért, mert” elutasítása. Tipsi, akivel Dobrovics remekül összebarátkozik, szintén megérteni szeretné Bébi és dr. Szemző vad szerelmét, amelyet nyilvánvalóan valamiféle halál-ösztön mozgatott. A másik halálának kívánása vezérelte őket? A sajátjuké? Esetleg Bébi saját pusztulásának előmozdításával akarhatott újra közösségbe kerülni tragikus sorsú népeivel? Tipsi ellentmondásosan nyilatkozik abban a kérdésben is, hogy érdemes-e válaszokat várnia Dobrovicstól. Bízni látszik ugyan ifjú barátja beleérző-képességében, ám egyszer mégis az arcába vágja: te ezt nem értheted, te egy más világ gyermeke vagy. Dobrovics válasza – egyszer már az én időmben is szétlőtték a várost – arra utal, hogy megértette: az emberek nem légüres térben élnek, s nem absztrakt morális elvek határozzák meg tetteiket.

Doxa életének alakulása az általam itt elővezetett olvasat szerint azt illusztrálja, hogy az erőszakkal elfojtott történelmi természetű önismeret patológikus formában tér vissza. Az apja kilétére kíváncsi fiú prófétikus dumájával fiatalokból álló rajongótábort gyűjt maga köré. Dobrovics sokkal érdekesebbnek találja Doxa sajátos nyelvművészetét, mint a törzs egy másik tagja, Felvinczy fluxus-performanszát (igen érdekes értékítélet ez, vajon egybeeshet Bereményi Géza álláspontjával?), s Bébivel egyetértve úgy véli, hogy a furcsa szövegek valahogy a múltból és a múltból szólnak. Doxa élete egyébként akaratlanul is reprodukálja, legalább részlegesen, a szüleivel történeteket, hiszen a fiú gyermeket csinál kedvesének (egy rendőrnymozó lányának), ám a gyerekből egy másodpercig sem kér. A lány igen hasonlít Bébire, nem véletlen, hogy a Doxával való kapcsolatáról nem tudó Dobrovics rá is hajt, amiért később a maga módján elnézést is kér barátjától. Doxa azért sem haragszik, hogy Dobrovics nagybátyja a történet bizonyos pontjain felvállalta az apaságot, azaz „cukros”, hamisan meg-

nyugtató megoldást kínált a fiú egzisztenciális problémájára. Ezen Doxa átlát, s közli Dobroviccsal, hogy az apa-kérdés többé nem érdekli. Amikor azonban balkézről való apósa közbenjárására – ám saját szándékaival sem ellentétesen – elmeógyógyintézetbe kerül, ott a valódinál igazabb módon rekonstruálja saját történetét. Az orvos szerint túlzott igazságérzettel megvert fiú megírja élete könyvét, de nem papírra. Amikor, Tipsi és Bébi kérésére, Dobrovics felkeresi kényszergyógykezelésének helyszínén, annak válhat tanújává, hogy egy hátborzongató (és kitűnően megírt) jelenetsorban ápoltak játsszák el a gyilkos szerelmet, az anyát, a fiút, s a távollévő apa körülöttük lebegő szellemét. A kikényszerített történeti amnézia a bolondokházában „jampi performansz”, „levegőbe írt félnóta” formájában oldódik fel. A tanulság (már elnézést a kifejezésért): talán jobb lett volna idejében kibeszélnünk közös dolgainkat, mert utólag minden nehezebb és fájdalmasabb. A kádári történelem-felejtésre logikusan következik az új undokok történelem-hamisítása.

Bereményi Géza könyvének dialógusai hibátlanok; bölcs, de bölcselkedéstől mentes mondatainak korfestő ereje pedig teljességgel magával ragadó. Két példa: „Mindez a hetvenes évek első felében hangzott el, amikor zárt társaságokban kezdett a materializmustól visszalengeni az inga”, illetve „Akkoriban a Kárpátiában a hatalom volt az egyetlen hiteles érzés, miként évtizedek múltán az önszeretet”. A pénzt a regény szereplői pedig „levesnek” nevezik, ami ezen ismertető szerzőjéből nem múló lelkesedést váltott ki. Látok persze apróbb, bírálható mozzanatok is a könyvben. A regény elején például arról olvashatunk, hogy Dobrovics egy időben négy barátnőt tartott, akikkel vasárnapjait töltötte, heti váltásban, azaz mind-egyikkel körülbelül havonta egyszer találkozott. Nos, lehet, hogy az én valóságismeretem hiányos, de efféle kapcsolatra lehetetlennek tűnik rávenni a nőket, s a dolog valószínűtlensége egy pillanatra elkedvetleníti a (lehet, hogy csak irigy) olvasót. Nem teljesen világos végül számomra, hogy miért tett Bereményi Tipsi és Lurkó egyik beszélgetésébe egy rontott szintaxisú és rontott helyesírású francia mondatot? Ha ezzel azt akarta illusztrálni, hogy Tipsi félművelt volt, aki szívesen fitogtatta – tökéletlen – nyelvtudását, akkor a helyesírást miért rontotta el? Ennek nem sok értelme van, hiszen a mondat szóban hangzott el. Apróságok ezek persze, melyek alig tűnnek fel ebben a gondosan megszerkesztett, az olvasók számára valódi élményt nyújtó apa(hiány)-regényként és rafinált történeti allegóriaként egyaránt interpretálható szép könyvben.